

Wouter Sanderse en Jos Kole (red.)



KARAKTER

Deugden voor professionals



ISWV UITGEVERS

KARAKTER

Deugden voor professionals

Wouter Sanderse en Jos Kole (red.)

ISVW UITGEVERS

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	7
<i>Jos Kole & Wouter Sanderse</i>	

Deel I: Deugdethiek en beroepsethiek	13
---	----

Hoofdstuk I	
Denken over het goede leven door de eeuwen heen	15
Een kort overzicht van de lange geschiedenis van de deugdethiek	
<i>Paul van Tongeren</i>	

Hoofdstuk II	
De heropleving van de deugdethiek	27
<i>Wouter Sanderse</i>	

Hoofdstuk III	
Virtuoos maatwerk	37
De rol van deugden in ethisch verantwoorde beroepsbeoefening	
<i>Jos Kole</i>	

Overzicht deugden van professionals in deze bundel	50
--	----

Deel II: Deugdelijke professionals	51
---	----

ONDERWIJS & WETENSCHAP

Hoofdstuk IV	
Hopen op wat je zelf niet kunt realiseren	53
Deugden van de leraar	
<i>Pieter Vos</i>	

Profiel van een leraar: Femke Cools	62
-------------------------------------	----

Hoofdstuk V	
Het genoeg van het ontdekken	65
Deugden van de wetenschapper	
<i>Els Maeckelberghe</i>	

Profiel van een wetenschapper: Robbert Dijkgraaf	74
--	----

ORDE & RECHT

Hoofdstuk VI	
Waakzaam en dienstbaar, dus moedig en empathisch	77
Deugden van de politieagent	
<i>Marcel Becker</i>	

Profiel van een politieagent: Wendy Dorrestijn	86
--	----

Hoofdstuk VII	
Alleen maar nette mensen	89
Deugden van de rechter	
<i>Jonathan Soeharno</i>	

Profiel van een rechter: Willem van Bennekom	98
--	----

GEZONDHEIDSZORG

Hoofdstuk VIII	
'Facultas Medica'	103
Deugden van de arts	
<i>Medard Hilhorst</i>	

Profiel van een arts: Baziel van Engelen	113
--	-----

Hoofdstuk IX	
Nabijheid met behoud van distantie	117
Deugden van de verpleegkundige	
<i>Bart Cusveller</i>	

Profiel van een verpleegkundige: Jos de Blok	125
--	-----

BEDRIJFSLEVEN

Hoofdstuk X	
De kracht om te matigen	129
Deugden van de ondernemer	
<i>Wim Dubbink</i>	
Profiel van een ondernemer: Tex Gunning	138
Hoofdstuk XI	
Moraliteit als kerncompetentie	141
Deugden van de bankier	
<i>George Möller</i>	
Profiel van een bankier: Peter-Paul Wekking	150
Deel III: Professionele vorming	153
Hoofdstuk XII	
De ontwikkeling van professionele deugden	155
<i>Wouter Sanderse</i>	
Hoofdstuk XIII	
Hoe meet je professionele karakterontwikkeling?	167
<i>Kristján Kristjánsson</i>	
Hoofdstuk XIV	
Deugdzaam worden	183
Praktische werkvormen	
<i>Wouter Sanderse & Jos Kole</i>	
Personalia auteurs	227
Noten	229
Literatuurlijst	247

Inleiding

Jos Kole & Wouter Sanderse

Waarom en waartoe?

Geregeld zijn in de media verhalen te lezen over ernstige misstappen van professionals: een wetenschapper die op grote schaal fraude gepleegd heeft, een advocaat die ‘van het tableau’ geschrapt wordt en dus niet langer zijn beroep mag uitoefenen. Bankiers die zichzelf verrijken maar hun bank ten onder laten gaan, grote aantallen spaarders meenemend in hun val. Een verpleegkundige of agent die voor grensoverschrijdend gedrag veroordeeld wordt. De voorbeelden zijn talrijk en het oordeel over dergelijke mensen is vaak hard: ‘Ze *deugen* niet.’

Kwesties als deze springen in het oog. Ze doen de reputatie van professionals in het algemeen geen goed. Al enige decennia woedt er, niet alleen maar mede daardoor, een ‘crisis’ in het vertrouwen van publiek en politiek in professionals.¹ Het heeft geleid tot ‘geïnstitutionaliseerd wantrouwen’, het idee dat professionals ‘getemd’ zouden moeten worden, en een herhaalde roep om extra toezicht, controle en regels.²

Die aandachttrekkende misstanden en deze ‘crisis’ verhullen dat veel professionals ondertussen dagelijks hun werk goed doen. Zij hebben op hun beurt de ervaring niet meer de ruimte te krijgen om naar eigen oordeel hun beroep te beoefenen. Professionals kunnen zich daardoor beknot voelen in hun professionele autonomie. Hoe kunnen ze laten zien dat ze het vertrouwen van publiek en politiek waard zijn en hun eigen verantwoordelijkheid nemen voor ‘werk dat deugt en deugd doet’?³

Tegelijk met deze ontwikkelingen heeft de zogenaamde *deugdethiek* recent een grote opleving doorgemaakt in onder andere ethiek, psychologie en onderwijs. Deze vorm van ethiek gaat terug op de Griekse filosoof Aristoteles, heeft een lange geschiedenis en is sinds ongeveer halverwege de vorige eeuw weer springlevend. Met deze bundel beogen we de bezinning op de ethische dimensie van werk en beroepsbeoefening te voeden met inzichten

uit deze deugdedthiek. Het boek laat zien hoe een deugdenbenadering voor de professionele praktijk relevant kan zijn. Zo'n benadering zou beroepsbeoefenaars een 'verhaal' kunnen bieden waarom ze het publieke vertrouwen waard zijn en hoe ze zelf steeds beter vorm kunnen geven aan hun ethische verantwoordelijkheid.

Er verschijnen in Nederland geregeld boeken over deugdedthiek en voor elke beroepsopleiding bestaan er wel studieboeken beroepsethiek. In die boeken wordt tegenwoordig ook wel een hoofdstuk gewijd aan de rol van deugden voor ethisch verantwoorde beroepsbeoefening. Maar zo'n hoofdstuk is dan kort. Er is in Nederland nauwelijks tot geen literatuur die wetenschappelijk verantwoord en praktisch relevant uitwerkt *hoe* deugden van belang zijn voor beroepspraktijken, *welke* deugden dat dan zouden zijn, hoe (toekomstige) professionals in de praktijk zich daarin zouden kunnen bekwamen, en hoe je dat zou kunnen beoordelen. Met deze bundel willen we daar verandering in brengen. Bovendien bundelt dit boek bijdragen over acht verschillende professionele praktijken en laat het professionals uit die praktijken aan het woord. Zo bevordert het boek beroepsethische uitwisseling tussen beroepsgroepen. Van zowel verschil als overeenkomst valt immers veel te leren.

Karakter en deugd

Niet zo lang geleden publiceerden zowel het Jubilee Centre for Character and the Virtues uit Birmingham als de Britse denktank ResPublica een pleidooi voor het belang van deugden en karaktervorming voor ethisch verantwoorde beroepsbeoefening.⁴ Deugden en karaktervorming bieden, zo pleiten ze, tegenwicht aan een eenzijdige benadering van beroepsethiek die regels en plichten, richtlijnen en codes centraal stelt. Met een deugdedthische benadering van goed werk doen we recht aan de complexiteit van het alledaagse werk waarin professionals elke keer opnieuw, op eigen kracht, moeten beoordelen wat te doen en vervolgens overeenkomstig dat oordeel moeten en kunnen handelen.⁵ Dat vergt een bron van oriëntatie en motivatie die dieper ligt dan de regels en plichten die vaak 'van buitenaf' opgelegd of van 'bovenaf' voorgeschreven worden. Die bron kan gevonden worden in een goed gevormde persoonlijkheid, in de deugden en het karakter van professionals.

Verderop in het boek wordt uitvoeriger ingegaan op deugden en karakter, maar ter inleiding hier een toelichting bij deze twee kernbegrippen uit de titel. We vatten 'deugden' op als gevormde houdingen, zoals moed en be-

trouwbaarheid, die je als mens in staat stellen om keuzes te maken omtrent belangrijke ervaringen in je leven en werk. In een professionele context helpen die houdingen je om de doelen na te streven die kenmerkend zijn voor je beroep, zoals het bevorderen van gezondheid, vorming of rechtvaardigheid. Die keuzes zijn optimaal als je een midden weet te vinden, een midden dat van situatie tot situatie verschilt maar met behulp van praktische wijsheid kan worden bepaald.

Je karakter – de hoofdtitel van dit boek – bestaat uit een geïntegreerde verzameling deugden die samen het welzijn en floreren van jou en je medemens, ook in een professionele context, mogelijk maken. De diepere bron van goed handelen ligt, volgens de deugdethiek, in houdingen die je gaandeweg je levensloop, nu eens door schade en schande, dan weer door inspirerende voorbeelden te volgen, ontwikkelt. Het woord ‘karakter’ stamt af van een Grieks woord dat oorspronkelijk verwees naar het patroon dat in een munt werd gekrast. Met de woorden van Van Tongeren en Becker: ‘Je karakter is als het ware het geheel van “krassen op je ziel”⁶ Door voortdurend keuzes te maken, maak je je houdingen eigen die samen je persoonlijkheid gaan tekenen. Dat kunnen overigens ook slechte houdingen zijn. Een karakter wordt ook getekend door ondeugden.

Er is onder filosofen en ethici veel discussie over de exacte omschrijving van deugd en karakter. Ook in het vervolg van dit boek zal blijken dat redacteuren en auteurs hun eigen interpretatie volgen. Maar het gemeenschappelijke idee dat door alle bijdragen heen klinkt is dat beroepen morele praktijken zijn die florerende professionals met een welgevormde persoonlijkheid nodig hebben om hun goede doelen te benaderen. Iemand die karakter toont zou je kunnen zien als iemand die een *sterke* persoonlijkheid heeft, en bijvoorbeeld doorzettingsvermogen en veerkracht toont om zijn doelen te bereiken. De titel is een knipoog in die richting, maar gaat ook verder. In dit boek heeft ‘karakter’ ook iets evaluatiefs. We stellen ons altijd de vraag of iemands karakter wel moreel goed is en in dienst van de praktijkdoelen staat.

Het zal daarmee ook duidelijk zijn dat het ‘voor’ uit de ondertitel van deze bundel, ‘deugden voor professionals’, niet verwijst naar deugden ‘als voorschriften’ maar eerder ‘als niet-vrijblijvende kansen en mogelijkheden’ voor professionals. We hadden evengoed ‘deugden *van* professionals’ kunnen schrijven. Professionals die deugen hebben zich karaktertrekken eigen gemaakt die hen in staat stellen goed en prijzenswaardig hun beroep te beoefenen om zo, in vrijheid en verantwoordelijkheid, het vertrouwen van publiek en politiek waard te zijn.

Deze bundel is een pleidooi voor een deugdethische benadering van beroepsethiek. We zijn we ons ervan bewust dat er ook andere ethische en filosofische benaderingen zijn die hun tegoed hebben en dat er, vanuit die benaderingen, kritiek mogelijk is op deugdethiek. De dialoog en het debat daarover gaan we niet uit de weg maar ze vormen met opzet niet de boven- toon in deze bundel.

Voor wie?

Dit boek is in de eerste plaats bedoeld voor toekomstige professionals, dat wil zeggen studenten die een beroepsopleiding (hbo en wo) volgen, tot bijvoorbeeld leraar, verpleegkundige, jurist of accountant. Zij kunnen met de bijdragen uit deze bundel een beter begrip ontwikkelen van wat het betekent om hun beroep op een moreel verantwoorde manier uit te voeren en welke karaktertrekken daarvoor nodig zijn. Ten tweede biedt het boek materiaal aan docenten die de ethiek van het beroep binnen een beroepsopleiding onderwijzen. Het geeft hen in afzonderlijke hoofdstukken lesmateriaal, een beeld van de morele vorming van professionals en handvatten hoe zij in hun onderwijs die morele ontwikkeling vanuit een deugdethische benadering kunnen stimuleren en beoordelen. Ten derde biedt het boek informatie voor professionals die aan hun eigen beroepshouding willen werken of de 'deugdelijkheid' van werk in uitvoering bespreekbaar willen maken binnen hun organisatie of instelling. Ten slotte is het boek bedoeld voor iedereen in het Nederlandse taalgebied die interesse heeft in (beroeps)ethiek en deugd, in het bijzonder filosofen en ethici.

Indeling, opzet en inhoud

De bundel bestaat uit drie delen:

- I. Deugdethiek en beroepsethiek;
- II. Deugdelijke professionals;
- III. Professionele vorming.

In Deel I introduceren we deugdethiek en leggen we de verbinding tussen deugdethiek en beroepsbeoefening. In drie opeenvolgende hoofdstukken wordt een geschiedenis van deugdethiek geschetst, een state of the art overzicht gegeven van de heropleving van de deugdethiek in de 20^e en 21^e eeuw en een pleidooi gehouden waarom deugden wenselijk en noodzakelijk zijn voor ethisch verantwoorde en prijzenswaardige beroepsbeoefening.

Volgens de deugdethiek komt goed handelen voort uit houdingen die je gaandeweg je leven ontwikkelt, zoals moed, rechtvaardigheid en integriteit. Als je karakter hebt, streef je zulke deugden na. Ze maken je eigen leven en dat van je medemensen goed, ook als je aan het werk bent.

Welke deugden zijn van belang in beroepspraktijken zoals onderwijs, zorg, recht en bedrijfsleven en hoe ontwikkel je ze? Dit boek bundelt antwoorden op die vragen en korte interviews met professionals zoals Robbert Dijkgraaf, Femke Cools en Jos de Blok. Paul van Tongeren schreef ter inleiding een beknopte geschiedenis van de deugdethiek.

